

Олеся Калинич, Світлана Дячок

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

для 5 класів закладів загальної середньої освіти

Частина I

за Модельною навчальною програмою

(автори Т. О. Яценко, Т. Б. Качак, В. В. Кизилова, В. І. Пахаренко,

С. О. Дячок, Л. М. Овдійчук, О. А. Слижук,

В. М. Макаренко, І. А. Тригуб)

**Схвалено для використання в освітньому процесі
в закладах загальної середньої освіти**

Тернопіль

Астон

2021

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)

К17

За науковою редакцією *Юрія Ковбасенка*

Схвалено для використання в освітньому процесі
[рішення експертної комісії з літератури (української та зарубіжної)
від 26 серпня 2021 року (протокол № 6)], № 3.0398-2021
у Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам

Калинич О., Дячок С.

К17 Українська література : навчальний посібник для пілотних 5 кл. закл. загальної середньої освіти. Частина I / О. Калинич, С. Дячок // За науковою редакцією Ю. Ковбасенка — Тернопіль : Астон, 2021. — 52 с. : іл.

ISBN 978-966-308-835-8

Навчальний посібник містить теоретичний матеріал, тексти творів і завдання різного рівня складності з української літератури.

Посібник укладено відповідно до Модельної програми з української літератури для 5 класів закладів загальної середньої освіти (*автори Т. О. Яценко, Т. Б. Качак, В. В. Кизилова, В. І. Пахаренко, С. О. Дячок, Л. М. Овдійчук, О. А. Слижук, В. М. Макаренко, І. А. Тригуб*).

Для п'ятикласників і п'ятикласниць пілотних класів НУШ, педагогів, студентства педагогічних навчальних закладів і всіх, хто цікавиться українською літературою.

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)

ISBN 978-966-308-835-8

© Калинич О., Дячок С., Ковбасенко Ю., 2021
© ТЗОВ «Видавництво Астон», 2021

ЗМІСТ

Звернення до п'ятикласників і п'ятикласниць	5
Умовні позначення	6
ВСТУП	7
Роль книги в житті людини.....	8
МАЛІ ЖАНРИ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЛІТЕРАТУРИ	13
Прислів'я та приказки — перлини народної мудрості.....	14
Народні загадки	17
<i>Леонід Глібов</i>	19
Бачить — не бачить	20
Котилася тарілочка.....	20
НАРОДНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ	23
Народна казка	24
Яйце-райце.....	25
<i>Іван Франко</i>	37
Фарбований Лис	39
<i>Леся Українка</i>	
Лелія	
<i>Валерій Шевчук</i>	
Чотири сестри	
МИНУЛЕ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ:	
ЛЕГЕНДИ, ПЕРЕКАЗИ, ЛІТОПИСНІ ОПОВІДАННЯ	
Легенди українців.....	
Народні перекази.....	
Літописні оповіді.....	
<i>Олександр Олесь</i>	
Микита Кожум'яка.....	
<i>Сергій Плачинда</i>	
Богатирська застава.....	
УКРАЇНА І Я	
<i>Тарас Шевченко</i>	
Зоре моя, вечірняя	
Учіться, читайте... ..	
<i>Богдан Лепкий</i>	
Шевченкова верба	
<i>Галина Кирпа</i>	
Мова моя	
<i>Віктор Зубар</i>	
Крила України	

РІДНА ПРИРОДА .....

Олена Пчілка .....

З гринджолятами .....

Павло Тичина .....

Гаї шумлять .....

Арфами, арфами .....

Оксана Іваненко .....

Цвітарінь .....

Микола Вінграновський .....

Гусенятко .....

Марія Морозенко .....

Вірність Хатіко .....

Анатолій Качан .....

Море грає .....

СВІТ ДИТИНСТВА .....

Іван Нечуй-Левицький .....

Вітрогон .....

Борис Грінченко .....

Украла .....

Оксана Сайко .....

Гаманець .....

Галина Кирпа .....

Мій тато став зіркою.....

У ПОШУКАХ ПРИГОД І ЧУДЕС.....

Всеволод Нестайко .....

Чарівні окуляри» .....

Зірка Мензатюк

Таємниця козацької шаблі.....

Любий п'ятикласнику!

Люба п'ятикласнице!

...Книжки на те пишуть, щоб їх читати, а на те читають, щоб осмислити прочитане.

Іван Франко

Цей підручник допоможе опанувати важливий шкільний предмет «Українська література». З одного боку, він продовжує «Літературне читання», знайоме вам із початкових класів, але, з іншого боку, у читацькому розвитку ви підніметеся значно вище.

«Українська література» є надзвичайно важливим та цікавим предметом, оскільки в ньому зосереджені духовні скарби, надбані народом України за його понад тисячолітню історію.

Іноді можна почути: «А навіщо читати книжку? Адже набагато легше переглянути фільм, знятий за літературним твором». Проте кіно — це інший вид мистецтва, що візуалізує написане. Адже, читаючи, кожен з нас творить у своїй уяві власний світ. А ось переглядаючи фільм, ми мусимо йти стежиною вже протоптаною кінорежисером і бачити літературних героїв та події неначе «його очима». Отож, скільки б фільмів не з'являлося про пригоди, скажімо, «тореадорів з Васюківки» чи Гаррі Поттера, діти все одно залюбки читатимуть книжки *Всеволода Нестайка* чи *Джоан Роулінг*.

До слова, щоб зняти гарний фільм або придумати цікаву комп'ютерну гру, потрібно дуже багато читати. Тож, слідом за успішним бізнесменом і письменником *Деном Кеннеді*, можна сказати: «Успішні люди мають великі бібліотеки, а всі інші — мають великі телевізори».

І навіть нині, у часи цифрових технологій та електронних текстів, книжка залишається надійним супутником, другом, порадником і розрадником людини.

Отже, вивчаючи українську літературу, ви не лише долучаєтеся до скарбниці духовних надбань нашого народу, а й отримуєте додаткові шанси досягти життєвого успіху. Тож нехай вам щастить у цій приємній та корисній справі!

*Із повагою
Автори підручника*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Допомагатимуть тобі навчатися герої мультфільму «Микита Кожум'яка» (режисер-мультиплікатор *Манук Дедоян*). До речі, цей твір ти читатимеш у 5 класі на уроках української літератури, адже його автор — український письменник *Олександр Олесь*.

Кажан Еді

Запам'ятаймо!
Пригадаймо!

Микита

Ознайомся
з відомостями
про письменника /
письменницю; істо-
ричну добу

Роксолана

Поміркуй
і дай відповідь.

Троль Татъ

Домашнє
завдання.

Світлячки

QR-коди та інші.

Дракон

Руханка
для розуму.

Жар-квіт

Досліджуймо,
шукаймо,
творімо...

Червона комета

Теорія літератури,
історичні відомості.

ВСТУП

- ◆ Роль книги в житті людини
- ◆ Література як художнє відтворення життя, побуту, звичаїв, духовно-моральних цінностей людини
- ◆ Значущість читання в житті особистості
  - ◆ Сучасний читач

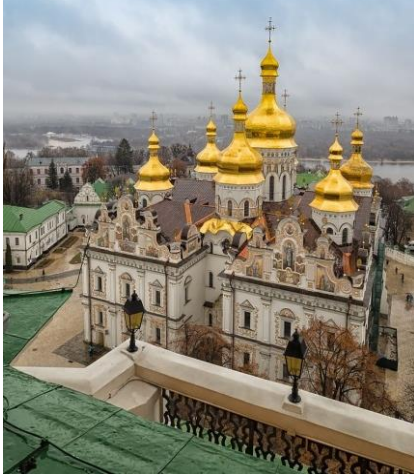

РОЛЬ КНИГИ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

У моїх дітей, звичайно, буде комп'ютер.
Але спочатку вони отримають книги.

Білл Гейтс

*Софійський собор.
Автор світлини Сергій Курля*

За князювання Ярослава Мудрого в Києві при Софійському соборі заснували першу в Русі–Україні книгозбірню. Тому в Софійському музеї й зараз можна побачити пам'ятний знак — камінь, на якому зображено князя Ярослава з книжкою в руках і викарбовано рядки літопису: *«Року 1037 Ярослав цей, син Володимира, засіяв книжними словами серця вірних людей. Велика ж бо користь людині від учення книжного»...*

У прадавні часи «дитинства людства» чи не єдиним засобом передачі знань від покоління до покоління та надійним оберегом від ворогів було слово. Саме тоді, приміром, з'явилися перші усні оповідки про тварин, відомі тобі як казки про Лисичку-сестричку та Вовчика-братика. Згодом люди навчилися писати та читати. Ось тоді й винайшли *книжку*.

Якою була найперша книжка, невідомо. Швидше за все її надряпали на корі якогось дерева чи на звірячій шкурі. А коли люди навчилися обробляти глину, то почали записувати тексти на мокрих глиняних табличках, які потім обпалювали в печах, як нині цеглу. Такими були «сторінки книжок» у Стародавньому Вавилоні та Китаї, що їх і сьогодні можна побачити в багатьох музеях світу.

Уявіть: за такої «технології» кожен твій підручник важив би кілограмів зо тридцять і до шкільного рюкзака точно

*Графіті на стінах
Софійського собору*

би не помістився! До того ж, ці «глиняні аркуші» були недовговічними, бо таблички легко розбивалися. Тож користуватися такими «книжками» було вкрай незручно.

Згодом у Стародавньому Єгипті навчилися виготовляти новий матеріал — *папірус*, на якому було значно зручніше писати, аніж на глині. Аркуші папірису скріпляли в довгі сувої, які з обох протилежних кінців кріпилися на спеціальних палицях. Читаючи таку «книгу», потрібно було не гортати сторінки, а перемотувати рулони від краю до краю, як фотоплівку в старих фотоапаратах. Залежно від того, як це робилося, текст записували чи то зліва направо (так читаємо й пишемо ми, європейці), чи то навпаки, чи то навіть зверху донизу (так читають деякі народи Сходу).

Проте й папірус мав вади: він спалахував від найменшої іскри, а в сирому кліматі (наприклад, на туманних Британських островах або біля німецької річки Рейн) дорогі папірусні сувої швидко псувалися.

Тому людство для виготовлення книжок наполегливо шукало нових матеріалів. І ось, нарешті, у місті Пергамі майстри навчилися ретельно вичиняти й акуратно зшивати прямокутні шматки телячої чи козячої шкіри.

За місцем винаходу цей новий матеріал назвали *пергаментом*. Саме тоді в давньої книжки нарешті з'явилися сторінки й вона набула приблизно того вигляду, який добре відомий сучасній людині. Лише уяви, як багато століть

Як ти вважаєш, чому письмо на цеглинах не задовольнило людство?

Таїна значення слова

Матеріал для виготовлення книжок єгиптяни виробляли із кущів папірису, що росли на берегах Нілу. Тому цей матеріал так і називався — *папірусом*.

Той прадавній матеріал був далеким-далеким «пращуром» добре знайомого вам паперу. Та й назви в них дуже схожі: у єгиптян — «папірус», в українців — «папір», в англійців — «*paper*», у французів — «*papier*».

Що завадило користуватися книгами зі сторінками з папірису?

Виробник пергаменту

минуло й скільки зусиль доклало людство, аби книжка набула того вигляду, що його має підручник «Українська література», який ти зараз читаєш.

Спочатку книжку можна було зустріти лише в дуже багатих людей чи в монастирях. Та це й не дивно, адже тоді ще не було ані друкарських верстатів, ані принтерів, ані ксероксів. Тому сотні ченців, схилившись над столами в незручних позах, зранку до ночі вручну переписували десятки тисяч сторінок. І тільки згодом, після винайдення значно дешевшого паперу та ще й книгодрукування, книжка нарешті з'явилася в кожній освіченій родині.

Згодом ти більше дізнаєшся про літопис.

Чи можна обійтися без читання? Чому?

Ми вже звикли до того, що сучасні тексти містять покликання, клікнувши на які, швидко знайдеш потрібну інформацію. То й книжок не треба! Проте чи вда-

сться людині, яка не вміє читати й аналізувати прочитане, свідомо користуватися інформацією в інтернет-просторі?

«Помандруй» зі світлячком у Національний музей літератури України, використовуючи QR-код.

Література в житті людини

Якщо зважати на переклад слова «література» з латини, то все, що написано чи надруковано літерами, зокрема учнівські твори і навіть ваші електронні листи чи смс, — усе це є «літературою», бо написано літерами.

Водночас художня література — це не будь-який писаний текст, а саме *художні літературні твори*.

Людське життя, побут, звичаї, духовно-моральні цінності людини забарвлюються, відтворюються у творах художньої літератури.

Слово **«література»** походить із латинської мови (від «litera» — «літера») і буквально означає «те, що написано літерами».

Художня література (мистецтво слова) — це сукупність написаних, надрукованих (і навіть усних) творів певного народу, епохи та всього людства.

Тож часто в тих чи тих творах ми впізнаємо ситуації, близькі нам чи нашим батькам, друзям, сусідам. Література посідає особливе місце в житті людини. Саме за допомогою слів можна передати красу світу, глибини розуму, велич людської душі.

Літературний твір — це текст, що належить до художньої літератури (фольклору): казка, вірш, оповідання, приказка, прислів'я тощо.

Значущість читання в житті особистості

Читання — це сприйняття написаного. Проте читати й розуміти, усвідомлювати — не одне й те ж. Інколи людина не розуміє прочитане або сприймає інформацію викривлено.

Читати вдумливо — мистецтво, яке потрібно опановувати.

Агатангел Кримський, український академік, історик, письменник та перекладач, один із засновників першої української Академії наук, знав понад 60 (за іншими даними — понад 100 (!) мов.

Секрет такого інтелектуального рівня — у читанні. Ще в трирічному віці Агатангел навчився читати, а через два роки батько віддав його до училища, де хлопчик навчався наступні п'ять років.

Батько Агатангела пригадував, що син читав надмірно багато, тому доводилося відбирати в нього книжки!

Поштова марка з портретом Агатангела Кримського

1. Що вивчають на уроках української літератури? Чим цей предмет відрізняється від уроків літературного читання в початковій школі?
2. Пригадай книжки, які є у вашій домашній бібліотеці. Які з них можна було б принести на урок української літератури? Чому?
3. Підготуй невеличку розповідь про свою улюблену книжку. Чим саме вона привернула твою увагу?
4. У чому полягає роль книги у твоєму житті?

5. Чи насправді таким важливим є читання для сучасної людини, яка живе в інформаційну добу? Чому?
6. Розглянь колаж з обкладинок книжок, прочитаних у початковій школі. Чи впізнав / впізнала ти їх? Якщо — так, то за яким елементом малюнка? А якщо — ні, то який інший епізод із цих творів міг би тобі допомогти?

МАЛІ ЖАНРИ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- ◆ Прислів'я та приказки — перлини народної мудрості
- ◆ Народні загадки
- ◆ *Леонід Глібов*. «Бачить — не бачить», «Котилася тарілочка»

Позакласне читання

Анатолій Качан. Загадки «Квітка Сонця», «Світов@ павутин@»

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ — ПЕРЛИНИ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Мова без приказки —
що страва без приправи
Юрій Чигиринський

Художнє відтворення в прислів'ях і приказках життєвого досвіду українці

Чи задумувався / задумувалася ти, як жили наші предки? Що підбадьорювало їх, коли вони обробляли поле, як передавали свій життєвий досвід від покоління до покоління? Як інформація долала час і простір? Де зберігалася від знищення, щоб тепер, у ХХІ ст., ти міг отримати її?

Термін «фольклор» уперше вжив англійський учений *Вільям Томсон* у середині ХІХ ст. Англійське слово «*folklore*» складається з двох коренів. *Folk* — означає «народний», *a lore* — «наука, ученість». Тож буквально слово «фольклор» означає «народне знання», «народну мудрість».

Прислів'я — це жанр фольклору, короткий ритмічно організований вислів з повчальним змістом. Наприклад, «Життя без книжок — мов небо без зірок». До прислів'я близькі *афоризми* та *приказки*.

Приказка — це жанр фольклору, стислий крилатий народний вислів, іноді — це вкорочене прислів'я, але без властивого йому повчання. Наприклад, відому приказку «Як рак на горі свисне» можна легко замінити словом «ніколи».

Отож, щоб веселіше сіяти, садити, копати чи збирати збіжжя, наші предки наспівували собі різних пісень (адже навушників і доступу до інтернету не було). Почуту інформацію передавали з уст в уста, а цікаву казку мати розповідала маляті. Дитина ж, коли виростала, — своєю. Так із покоління в покоління передавали зміст твору.

Не дивно, що текст змінювався, тобто не був дослівним. Щось та й забувалося, а щось — доповнювалося й удосконалювалося. Часто це були мудрі поради, влучні повчальні вислови.

Усна народна творчість (фольклор) — це колективні (народні) твори, які передавали з уст в уста (в усній формі).

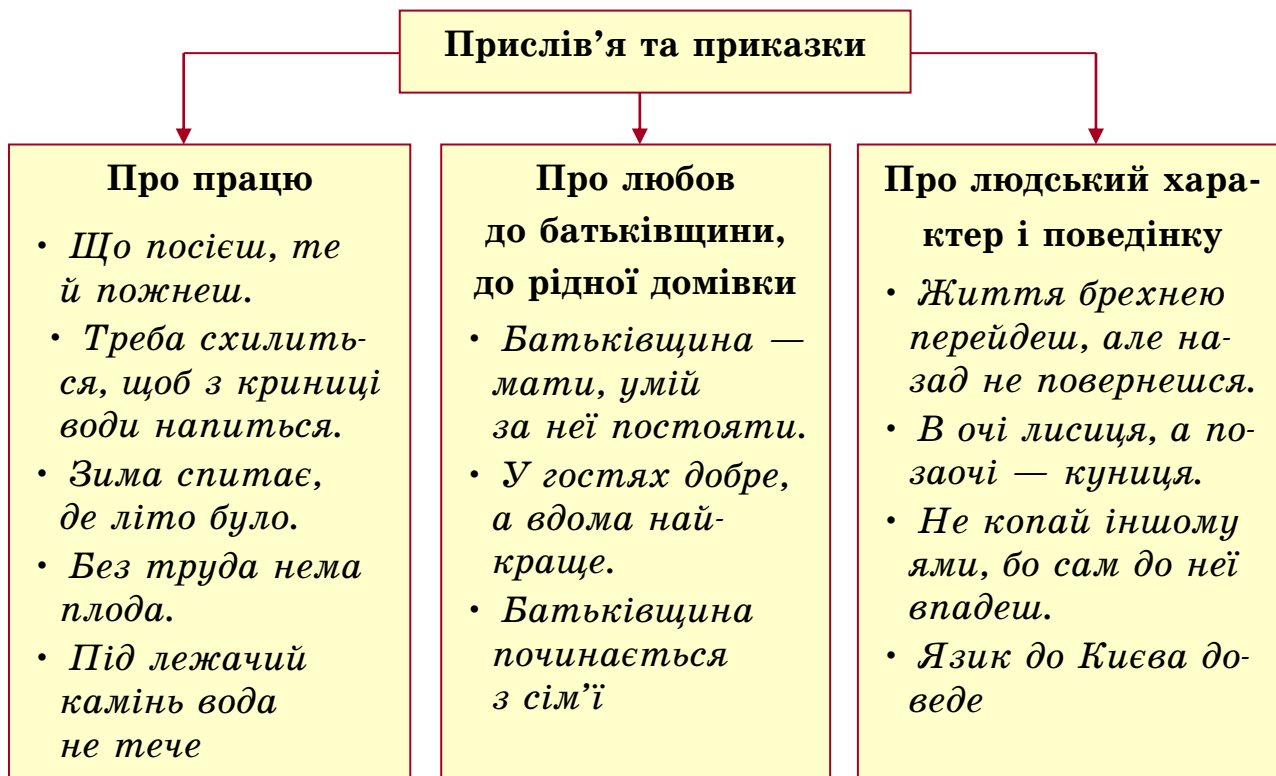
Фольклором називають **колективну словесну творчість певного народу** (наприклад, кажуть «український фольклор», «англійський фольклор», «японський фольклор» тощо).

Уся мудрість народу іскриться в *прислів'ях і приказках, загадках і лічилках, піснях і казках, легендах і переказах*.

До неоціненних скарбів українського фольклору належать **прислів'я та приказки**.

На відмінну від інших видів усної народної творчості, вони найтісніше пов'язані з щоденним побутом, із людською працею, адже українці — народ працелюбний.

У прислів'ях і приказках утілене прагнення людини до правди, щастя, здоров'я, добробуту. У цих фольклорних творах стверджуються моральні цінності та прославляються позитивні риси людини.

Зазвичай мова прислів'їв і приказок є яскравою та виразною. Так, коли ми говоримо «не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже», то маємо на увазі «солодкі», але фальшиві слова, яким не варто вірити. І десь на другий план відходить пряме значення частування однієї людини іншою медом, солодощами.

Спочатку фольклорні твори постійно змінювалися, відшліфовувалися цілими поколіннями людей. Прислів'я та приказки не записували, тому вони мають чимало варіантів. І лише з появою словників ці перлини народної мудрості набули сучасного вигляду.

1. Поясни, чому вислів «*Навчай інших — і сам навчишся*» — прислів'я, а «*Косо, криво, аби живо*» — це приказка.

2. Як ти розумієш вислів «*Приказка — цвіт, а прислів'я — плід*»?

3. Виразно прочитай і поясни прислів'я та приказки.

- *Який рід, такий плід.*
- *Який мельник, такий млин, який батько, такий син.*

- Мудрим ніхто не вродився, а навчився.
- Учатися ніколи не пізно.
- Чужа хата гірше ката.
- Кожен край має свій звичай.
- Козацькому роду нема переводу.
- Україна починається з родини.

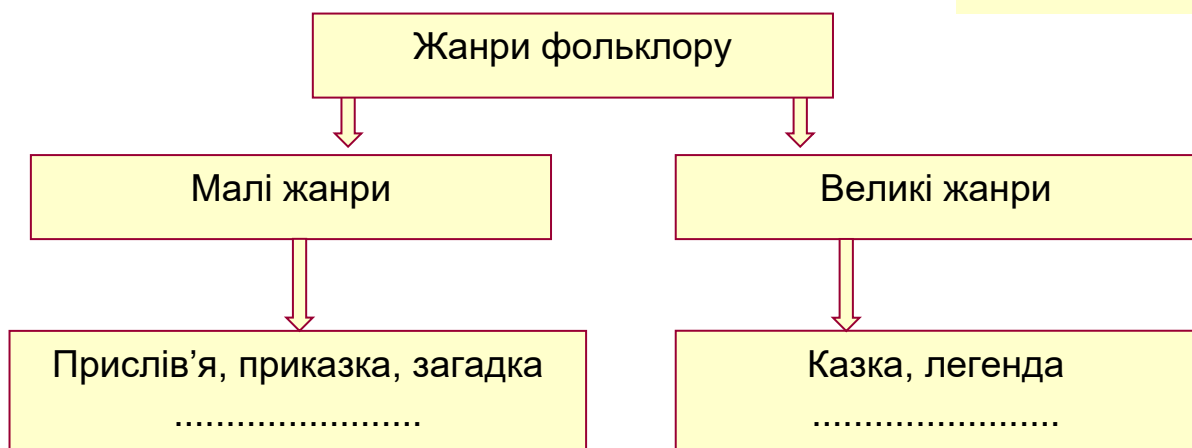

1. Навчись виразно читати прислів'я та приказки. Вивчи напам'ять кілька з тих, які є в посібнику, або тих, які відшукаєш в інших джерелах.

2. Напиши якнайбільше прислів'їв і приказок, у яких трапляються числа або власні назви. Наприклад, «Семеро одного не ждуть» або «От Юхим — і з води вийде сухим».

3. Прокоментуй і доповни схему «Жанри фольклору».

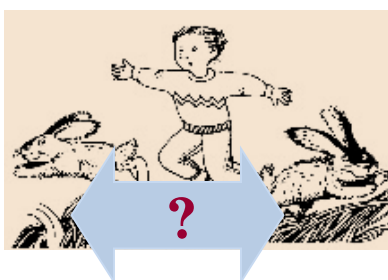
Словом «жанр» позначають різновид твору

4. Прислів'я та приказки часто об'єднують у тематичні групи: про працю, про родину, про дружбу, про освіту, про пори року, про природу, про господарську діяльність, про людські чесноти.

Обери одну-дві теми (на вибір) й уклади словничок прислів'їв та приказок відповідних тематичних груп.

5. Упізнай вислови за фрагментами малюнків і підказкою: обидва пов'язані з числом 2.

НАРОДНІ ЗАГАДКИ

До малих жанрів фольклору належать і загадки, яким притаманні метафоричність, стислість і чіткість.

Загадка — малий жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі, яке потребує відповіді (відгадки).

Первісне та сучасне значення народних загадок. Спочатку загадка мала магичне значення. Наші предки вважали, якщо людина вміє відгадувати загадки, вона володіє надприродною силою. Зараз цей твір має більшою мірою розважально-пізнавальний характер.

Тематика загадок. Народні загадки відтворюють реальне життя людей, а саме: *процеси праці, зміну пір року, явища природи, повсякденний побут, догляд за тваринами, рослинами.*

Загадки не лише розважають, а ще й розвивають кмітливість, спостережливість, образне мислення. Часто загадки народ використовував у казках. Наприклад, в українській народній казці «Мудра дівчина» пан випробовував героїню загадками.

• Яку загадку вміло розгадала дівчина?

У початковій школі ти мав / мала можливість читати так звані загадки, відгадка яких римується і легко впливає із загального змісту. Наприклад:

*Бистрі лапки, куций хвіст,
Довгі вушка, чорний ніс,*

*Хліба з рук бере крайчик
Сірий і пухнастий....*

Різновиди загадок

Загадка-опис	Загадка-задача	Загадка-запитання
Маленькі плоди, Мов сережки, повисли: Червоні — солодкі, Зелені — ще кислі (вишні)	Стоїть дуб, на ньому дванадцять гнізд, у ко- жному гнізді по чотири яйця, у кожному яйці по семеро качат (рік, місяць, тиждень, день)	Хто вранці ходить на чо- тирьох, удень — на двох, а ввечері на трьох? (Лю- дина)

Метафора — це слово або словосполучення, яке переносить ознаки одного предмета чи явища на інші на основі подібності чи контрасту. Наприклад, сонце, яке з ранку до ночі рухається небом спочатку вгору, а потім донизу, нагадує «золоту тарілочку», що «котиться по крутій горі». Тому в загадці *Леоніда Глібова* словосполучення «золота тарілочка» є метафорою сонця.

Епітет — художнє означення

Прочитай виразно загадки і відгадай їх.

- а) Нас не було — воно було,
Нас не буде — воно буде;
Ніхто ні в кого його не бачить,
А в кожного воно є.

б) Йдемо по ягоди у липні.

Темно-сині, круглолиці *Епімету*

На кущах поміж листками
Причаїлися....

Чорниця

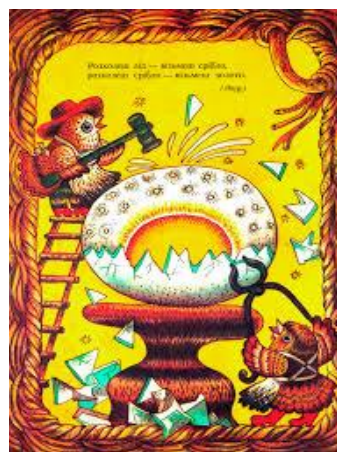
в) Хто завжди правду каже?

1. Опиши відгадки, використовуючи епітети.
2. Які б ти дав / дала поради для того, щоб про ім'я людини пам'ятали?

3. Розглянь ілюстрацію зі збірки загадок. Що на ній зображено?

Придумай загадку, щоб відгадка відтворювала первісне уявлення наших предків про цей предмет.

*Художниця-ілюстраторка
Валентина
Мельниченко*

4. Яка роль загадок у сучасному світі?

Візьми участь у навчальному індивідуальному чи груповому проекті «Записник фольклориста».

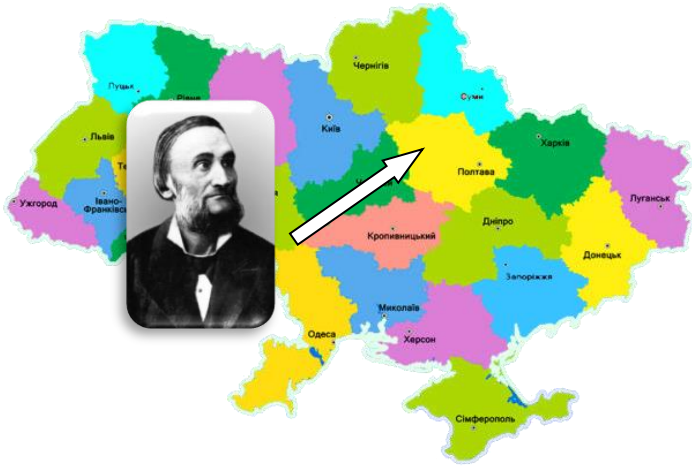
Поспілкуйся з батьками чи знайомими та з'ясує, які загадки й прислів'я вони знають.

Варіант 1. Спочатку напиши матеріал на чернетку, перевір його.

Перепиши текст у чистовик (це можуть бути сторінки, скріплені у формі книжечки). Доповни книжку ілюстраціями.

Варіант 2. До кожного фольклорного твору (загадки, прислів'я)

добери світлину. Запропонуй читачам обговорення — це можуть бути відповіді до загадок або пропозиція дібрати схожі прислів'я інших народів світу.

ЛЕОНІД ГЛІБОВ

(1827 – 1893)

Твоя тут пам'ять, Леоніде Глібов.
Нашадки сіверян, полян, дулібів,
Малята вчать ті сонячні слова,
Що, ніби чародійник з рукава,
Ти сипав їм — і в доброті не схибив.

Максим Рильський

У дитинстві Леонід Глібов був веселим і жвавим, йому подобалося все красиве, але найбільше хлопчик любив доглядати за квітами. Його й прозвали «королем квітів». Знайомі та родичі, вітаючись, казали: «Здоров був, Льолику, квітчастий королику».

Народився відомий байкар на Полтавщині. Можливо, саме рідна земля й сприяла розвитку такого дотепного жартівника.

Леонід Глібов любив дітей. Він працював учителем історії і географії. Про нього залишилися спогади, як про хорошого вчителя, який ставився до дітей із повагою.

Твори для дітей Леонід Глібов підписував псевдонімом «Дідусь Кенир».

Розказують, що колись батько Леоніда Глібова — Іван Назарович — купив співучу канарку (невелику пташку), через що сусіди прозвали його Кениром.

Діти щоразу з нетерпінням чекали журнал «Дзвінок», аби прочитати нову байку Дідуся Кенира.

Обкладинка
збірки творів
Леоніда Глібова

Акрівірш — загадка, відгадку на яку можна прочитати за першими літерами кожного рядка.

Пригадай вивчене в початковій школі про творчість Леоніда Глібова та його життєвий шлях.

• Спробуй написати акрівірш «Глібов».

БАЧИТЬ — НЕ БАЧИТЬ

Бачить — не бачить,
Чути — не чує,
Мовчки говорить,
Добре мудрує.
Кривду соромить,
Правди навчає,

Часом жартує,
Смішки справляє,
Люба розмова;
Дай боже, діти,
З нею довіку
Знається-дружити.

Чи можна говори-
ти мовчки?

Як ти розумієш
цей вислів?

Антоніми —
це слова
з протилежним
и значеннями
добро — зло,
день — ніч,
батьківщина —
чужина тощо.

1. Чи легко відгадати цю загадку?
За якими ознаками тобі вдалося розгадати її?
2. Знайди антоніми в загадці.
Яку роль вони виконують?

КОТИЛАСЯ ТАРІЛОЧКА

Котилася тарілочка
По крутій горі,
Забавляла любих діток
У моїм дворі.
Нам тієї тарілочки
Чому не любить —
Хорошая, золотая *Епітети*
І як жар горить.
Прийшла баба — *сама чорна* *Епітети*
І чорний *жупан*¹, —
Заховала тарілочку
У синій туман.
Постихали співи й жарти
У дворі моїм;
Золотої тарілочки
Стало жаль усім.
Зачинився я у хаті,
У віконці став
І про тую тарілочку
Співати почав:
«Туманочку, туманочку!
Поклонись зорі,

Покоти нам тарілочку
 По нашій горі...»
 Де не взявся із-за лісу
 Невідомий птах,
 Довгохвостий, гостроносий
 На восьми ногах.
 Тільки став я приглядатися
 І що, і відкіль,
 А він зразу розігнався
 І в вікно *сусіль*²...
 Я — на піч та у куточку
 Зігнувсь, притаївсь,
 І щоб птах той не надибав
*Ряденцем*³ укривсь.
 Навіжений птах літає,
 Не найде ніде
 І тонесенько виводить:
 «А де дідок, де?»

Закричав горлатий півень
 І прогнав мій страх,
 Я зрадів — і не побачив,
 Де той дівся птах.
Золотую тарілочку

Метафора

Всі знають давно:
 То на небі *сонце ясне*,
 На весь світ одно.

Епітет

Чорна баба — нічка темна:
 Із давніх-давен
 Покриває все на світі,
 Як погасне день.
 Заховався, шуткуючи,
 Дідусь-господар,
 Щоб не зразу догадались,
 Що той птах — **комар**.

Довідка:

- 1 — *жупан* — старовинний верхній чоловічий одяг, оздоблений хутром, що був поширений серед заможного козацтва.
- 2 — *сусіль* — те саме, що «шасть». Тобто миттєве проникнення чогось кудись.
- 3 — *ряденце, рядно* — різновид простирала або покривала з цупкого полотна.

Ілюстрації до збірки
 «Котилася тарілочка».
 Художниця —
 Галина Сокиринська

1. Знайди і прочитай описи сонця та ночі.
Які художні засоби використав автор у цих описах?
2. Скільки відгадок у загадці «Котилася тарілочка»? Назви їх.
За якими ознаками можна знайти відгадку навіть без пояснення автора?
3. Чому твори «Бачить — не бачить», «Котилася тарілочка» є авторськими загадками?
4. Чим відрізняються, а чим схожі *народні загадки й авторські загадки* Леоніда Глібова?

- ◆ Відшукай в інтернет-джерелах загадки *Анатолія Качана* «Квітка Сонця», «Світов@ павутин@».
- ◆ Чи можна стверджувати, що вони оригінальні?
- ◆ Що є підказкою того, що автор цих загадок — твій сучасник?

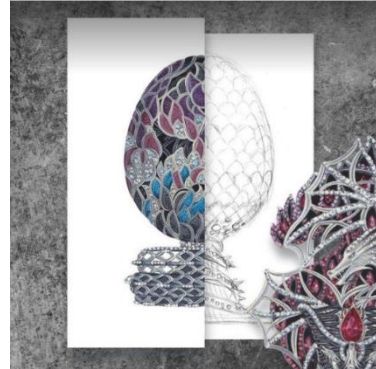
- ◆ Чому із нетерпінням діти чекали на появу журналу «Дзвінок», у якому свої твори друкував Леонід Глібов?

1. Придумай загадки, щоб відгадками були такі слова:
сонце, вітер, тінь.
  2. Дай розгорнуту відповідь на запитання: «Як ти розумієш прислів'я *«Брехнею світ пройдеш, а назад не вернешся?»*»
3. Виділи спільні та відмінні риси приказок, прислів'їв та загадок.

НАРОДНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ

- ◆ Народні казки
- ◆ Українська народна казка «Яйце-райце»
- ◆ Літературні казки. *Іван Франко*. «Фарбований Лис»
- ◆ *Леся Українка*. «Лелія»
- ◆ *Валерій Шевчук*. «Чотири сестри»

Позакласне читання

- Народні казки.
- Кримськотатарська народна казка «Золоте яблуко» (переклад *Данила Кононенка*).
- *Василь Королів-Старий*. «Хуха Моховинка».
- *Лариса Письменна*. «Як у Чубасика сміх украли».
- *Юрій Ярмиш*. «Летюче дерево».
- *Марина Павленко*. «Хатка для Нехайка».
- *Юлія Смаль*. «Казка про Горошку».
- *Віктор Близнець*. «Земля Світлячків» (скорочено).
- *Зірка Мензатюк*. «Арніка»

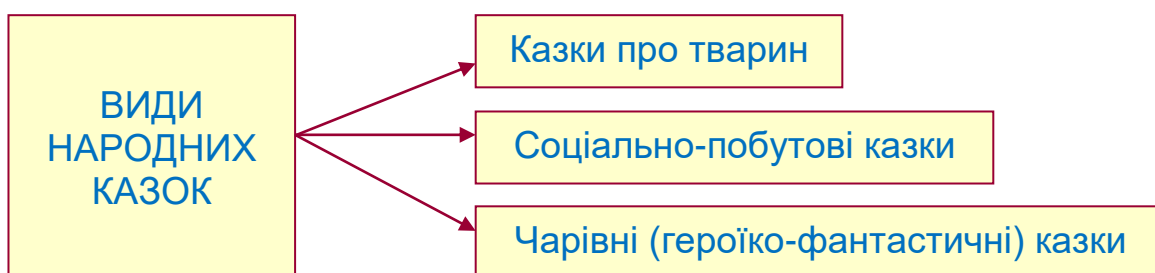
НАРОДНІ КАЗКИ

Які щасливі очі у казок.
Ліна Костенко

Види казок. Доки існуватиме людство, доти житиме казка — чи не найулюбленіший жанр фольклору. Її створювали як цілі колективи людей, народи (звідси «*народна казка*»), так і окремі автори («*авторська*», або «*літературна казка*»).

За змістом і головними героями можна умовно виділити різні види казок.

Пригадай різновиди казок та їхні особливості.

Виконай інтерактивну вправу за покликанням у QR-кодi.

Казку серед інших творів усної народної творчості можна впізнати за такими *основними ознаками*:

- казкові зачин і кінцівка;
- повтори дій, слів і речень (часто трикратність);
- наявність чарівних предметів;
- використання магiчних чисел 3, 7, 12.

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА «ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ»

Фантастичне та реальне в казці. «Яйце-райце» є чарівною казкою, адже в ній наявні фантастичні істоти (*Змія, Змій* тощо), чарівні предмети (*яйце-райце*), відбуваються фантастичні події.

Водночас у тексті можна знайти реалії життя українців (*підготовка до весілля, опис господарства Мисливця* тощо).

Це поєднання реальних і фантастичних елементів створює неповторно чарівний світ казки.

Фантастичне — це те, чого немає насправді, у реальності; щось вигадане, витворене уявою, фантазуванням людини.

ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ

Колись була Птиця-Жайворонок царем, а царицею — Миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця — давай вони зерном ділитися. От одне зерно зайве було.

Миша каже:

— Нехай мені буде!

А Жайворонок каже:

— Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них: немає до кого йти позиватися. Потім Миша каже:

— Ну, я краще його перекушу.

Цар на це діло згодився. Миша тільки взяла зерно в зуби та в нору й побігла. Тут Цар-Жайворонок збирає всіх птахів, щоб звоювати Царицю-Мишу, а цариця скликає всіх звірів — і почали війну. Як вийшли в ліс — то що звірі хочуть яку птицю розірвати, то вони на дерево; або птиця як візьме, літаючи, бити звірів, то вони в нору... Так билися цілий день, а потім увечері сіли всі спочивати. Коли цариця зогледілась — аж немає на війні комашні. Тоді вона звеліла, щоб обов'язково була на вечір і комашня. Коли це приходить і комашня. Цариця й нагадала їй, щоб вона вночі полізла на дерева і за одну ніч повідкушувала птиці пір'я коло крил.

*Цар Жайворонок
і цариця Миша
Художниця Валентина
Мельниченко*

Чи можна назвати причину сварки між Мишею й Жайворонком дріб'язковою?

Як можна було б вирішити суперечку?

Конфлікт — зіткнення протилежних сил.

Кожен конфлікт, сварка, війна розпочинається з причини.
Визнач причину початку війни в лісі.

Головний конфлікт казки — це боротьба добра зі злом.

Уважно прочитай казку і простеж, чи це справді так.

Пригадай,
як називають
момент повтору
подій у казці.

Орел і Мисливець.
Художниця Валентина
Мельниченко

Чому в казці Мисливець
тричі цілився в Орла?

Читаючи казку,
відзнач у тексті
приклад
трикратності — ужи-
вання числа **три**.

На другий день, тільки-но розвиднілось, цариця кричить:

— Ану, вставайте воюватися!

Птиця що підійметься, то й упаде на землю, — так звір її і розірве. І цариця перемогла царя.

А Орел бачить, що то лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде Мисливець, бачить, що Орел сидить на дереві, як націлиться на нього. А той Орел так просить його:

— Не бий мене, голубчику, я тобі в великій пригоді стану!

Мисливець ціливі і вдруге, і втретє, але Орел пообіцяв стати в пригоді.

Мисливець повірив йому: поліз і зняв з дерева та й несе його додому. А він йому каже:

— Принеси мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, поки в мене крила повідростають.

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він зараз і зарізав йому одну корову. Орел ту корову за рік з'їв та й каже тому чоловікові:

— Пусти мене, я політаю, побачу, чи вже відросли крила. Той чоловік і випустив його з хати.

Орел злітав, сили було недостатньо, тому просив чоловіка зарізати ще ялівку (корову) та бугая (бика).

Узяв та й зарізав йому бугая. Він з'їв і того бугая, таки за рік, а потім як полетів, то літав так високо — аж під хмарою.

Коли це прилітає та й каже йому:

— Ну, спасибі тобі, чоловіче: вигодував мене, а тепер сідай на мене.

Той чоловік питається:

— Що з того буде? А він йому каже:

— Сідай! Той і сів.

Орел його поніс аж у хмару, а потім і пустив його додолу.

Той чоловік летить додолу, коли це Орел не дав йому долетіти до землі, підхопив його та й каже:

— А що, як тобі здавалось?

А він каже:

— Так, наче я вже неживий був. Тоді Орел йому каже:

— Отак саме й мені було, як ти на мене націлявся.

Потім каже:

— Сідай знов!

Тому чоловікові й не хотілося сідати на Орла — ну, нема що робити, таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, а звідтіль скинув його з себе — та підхопив його так, може, як на два сажні¹ від землі, та й питається його:

— А що, як тобі здавалось?

Він йому каже:

— Так зовсім, наче вже кістки мої розсипались. Тоді Орел йому каже:

— Так само й мені було, як ти вдруге націлявсь. Ну, ще сідай.

Той сів. Орел як понесе його аж за хмару, та звідтіль і пустив його додолу, та підхопив уже аж коло самої землі, та тоді питається його:

— Як тобі здавалось, як ти летів на землю? Він йому каже:

— Так, наче мене зовсім не було вже на світі.

Тоді Орел йому каже:

— Отак же й мені було, як ти втретє націлявсь.

А потім каже:

— *Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі.* А тепер сідай на мене, та полетимо до моєї хати.

Ото летять та й летять, прилітають до його дядька. А він йому каже:

— Іди ж у хату, та як будуть питатися

Орел у цьому епізоді вирішив помститися Мисливцеві?

Можливо, провчити його чи встановити справедливість?

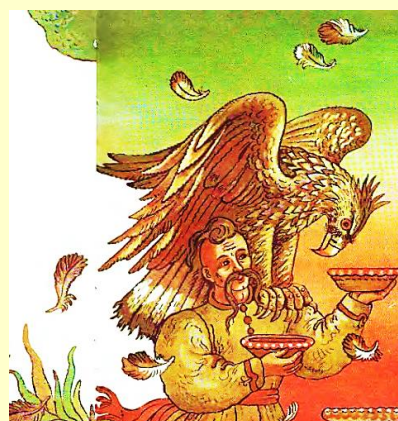
Обґрунтуй свою думку.

¹ *Сажень* — одиниця вимірювання довжини.

1 сажень — 2,16 м.

Зверни увагу на виокремлені слова.

Поясни, як ти розумієш вислів «Добрий козак усе по волі ходить».

*Мисливець і Орел:
нарешті вдома.
Художниця Валентина
Мельниченко*

тебе: чи не бачив нашого небожа, то ти скажеш: як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу.

Він приходить у хату, коли це йому кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі?

А він їм каже:

— *Добрий козак усе по волі ходить.*

Вони його питаються:

— Чи не чув ти там за нашого *небожа*? Бо вже третє літо, як пішов на війну, — та ні чутки, ні звістки.

А він їм каже:

— Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу.

Вони йому кажуть:

— Лучче нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

Тоді він виходить із хати та й каже Орлові:

— Казали так: лучче нам його ніколи не бачити, як тобі віддати яйце-райце.

Орел йому каже:

— Летімо далі!

Летять та й летять, та й прилітають до Орлова брата, та й тут чоловік те саме говорив, що в його дядька, — таки й тут не отримав яйце-райце.

Прилітають до його батька, а Орел йому каже:

— Іди в хату, та як будуть питатися за мене, то скажеш, що бачив й на вічі приведу.

Увіходить чоловік у хату, а вони йому кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі?

Він їм:

— *Добрий козак усе по волі ходить.*

Вони його стали питатися:

— Чи не бачив нашого сина? Бо вже як немає — четверте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там.

А він їм каже:

— Я бачив, але як дасте яйце-райце, то я й на очі приведу.

Батько Орлів каже йому:

— Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей. Він каже:

— Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

— Піди ж приводь, зараз тобі дамо!

Він уводить Орла в хату. Тоді його батьки так зраділи, що дали яйце-райце і сказали:

— Тільки не розбивай ніде на дорозі, а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його і розіб'єш.

Він іде та йде, та так схотілось пити йому... Коли це найшов криничку. Тільки що став пити воду, та якось об **цебрину**² й розбив те яйце-райце. Як узяв скот вернути з того яйця!.. Верне та верне.

Гониться він за тим скотом, то що з того боку піджене, на другий розійдеться... Кричить бідолаха — нічого сам не зробить!

Коли це іде до нього Змія й каже йому:

— Що ти мені даси, чоловіче, як я тобі скот цей вжену в те яйце?

А він їй каже:

— А що тобі дати?

Вона йому каже:

— Даси те, що без тебе стало дома?

А він каже:

— Дам!

Ото вона йому гарненько загнала той скот у яйце, заліпила славно яйце і дала йому в руки.

Чому Мисливець відмовився від грошей? Він знав, що значить яйце-райце?

Про яку рису характеру Мисливця свідчить цей факт?

²*Цебрин*а — деревина, колодязний зруб.

Чи може насправді так багато звірини поміститися в одне яйце?

Ілюстрація до української народної казки «Яйце-райце». Художниця-ілюстраторка Валентина Мельниченко

Чи міг Мисливець
порушити слово
й не віддати сина?

Чи можна сказати, що
обіцянки часом дорого
кошують?

Коли варто обіцяти?
Чого вчить народ?

Зміїна дочка.
Художниця Валентина
Мельниченко

Вона йому каже:

— Лягай же тепер спати, а завтра рано щоб устав та понесеш Змії паляницю.

От пішла дочка Змії до того луку та як свисне: той луг тріщить, лущить — на тім місці ореться, пшениця сіється... — до світу спекла паляницю, дала йому. Він приніс до Змії в хату і поклав на столі.

Тим часом у Мисливця народився син. Проїшов час — він підріс і каже:

— Це ви мене, тату, віддали змії. Ну, дарма, якось буде!

От він зараз і пішов до змії.

Приходить до неї, а вона йому каже:

— Зроби мені троє діл та й підеш собі додому, а як не зробиш, то я тебе з'їм!

А коло її хати був великий луг — скільки оком зглянути! Так вона йому каже:

— Щоб ти за одну ніч отой луг викорчував, і щоб там зорав, і пшениці насіяв, зжав її, в скирти поклав і щоб в ту ніч з тієї самої пшениці мені паляницю спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала.

Він іде до ставка та й зажурився. А там близько був мурований стовп, і в тім стовпі була Зміїна дочка замурована. Він приходить сюди та й плаче. А дочка його питається:

— Чого ти плачеш?

А він каже:

— Як же мені не плакати, коли Змія загадала таке, що я ніколи його не зроблю, а вона сказала, щоб за одну ніч зробив.

Вона його питалась:

— А що ж там?

Він їй і розказав. Вона йому каже:

— Як візьмеш мене за жінку, то я тобі все зроблю так, як змія казала.

Він каже:

— Добре!

Змія прокинулася, вийшла в двір та й дивиться на той луг, тільки сама стерня та скирти стоять. Тоді йому каже:

— Ну, справивсь! Гляди ж, щоб і вдруге діло зробив!

Та зараз йому й загадала:

— Щоб ти оту гору розкопав, і щоб туди Дніпро йшов, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб байдаки туди приставали, й щоб ти ту пшеницю продав на байдаки. Як устану рано, то щоб це все було готове!

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка його питається:

— Чого ти плачеш?

Він їй розказав те все, що йому Змія загадала. Так вона йому каже:

— Лягай спати, я це все пороблю.

А сама як свисне, то та гора розкопується, Дніпро туди йде, коло нього комори будуються... Тільки прийшла та збудила його, щоб він пшеницю видав купцям на байдаки з тих комор. Змія встає та й дивиться, що все так ізроблено, як вона йому загадала.

Тоді загадує йому втретє:

— Щоб ти цю ніч уловив золотого зайця і раненько щоб приніс мені в хату.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка питається його:

— Що вона загадала?

Він каже:

— Оце вже не жарти: хто його знає, як того золотого зайця зловити.

Вона каже йому:

— Одначе ходім до тієї скелі. Стань над норою, ти будеш ловити, а я буду гонити з нори, і гляди ж: що тільки буде виходити з нори — бери його: то золотий заєць!

Ото вона пішла та й жене. Коли це вилазить з нори гадюка та й сичить. Він її і пустив. Дівчина виходить із нори та й питається його:

— А що, нічого не вилазило?

А він каже:

— Ба, ні: лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пустив.

А вона йому каже:

— А щоб тебе! Ото і є заєць! Ну, гляди ж, я ще раз піду; та як буде хто

*Лови золотого зайця.
Художниця Валентина
Мельниченко*

виходити й казатиме, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а хапай його!

Полізла та й жене. Коли виходить така стара баба та й питається того парубка:

— Чого ти, сину, тут шукаєш?

А він їй каже:

— Золотого зайця. Вона йому каже:

— Де тут він узявся: тут його нема!

Сказала це та й пішла від нього. Коли це виходить та дівка та й питається його:

— А що, нема зайця? І ніщо з нори не виходило?

Він каже:

— Ба, ні: виходила баба стара та спиталась мене, чого я тут шукаю, а я сказав, що золотого зайця. А вона каже: тут його немає, то я її й пустив.

Тоді вона каже:

— Чом ти не держав: ото ж заєць! Ну, тепер більше ніде його не піймаєш, хіба я перекинуся зайцем, а ти мене принесеш і покладеш на стільці, тільки не віддавай Змії у руки, бо як віддаси, то вона пізнає та розірве і тебе, і мене.

От вона так і зробила: перекинулася золотим зайцем, він узяв приніс того зайця, поклав його на стільці та й каже Змії:

— Нате ж вам зайця, а я піду вже від вас.

Вона каже:

— Добре, йди! Він пішов.

А Змія тільки з хати, а заєць знову перекинувся дівчиною та за парубком. Почали вони вдвох утікати. Біжать та й біжать. Коли це Змія побачила, що то не заєць був, а її дочка, — давай доганяти, щоб її розірвати. Та сама не побігла Змія, а послала свого чоловіка. Змій біжить за ними: коли вони чують — аж стугонить земля... Тоді дівка каже:

— Оце вже за нами біжить! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене. Та як буде питаться тебе, чи не бачив парубка й дівки, чи не йшли сюди, то ти скажеш, що тоді, як ця пшениця сіялась.

Коли це Змій летить та й питається того діда:

— Чи не бачив тут — не йшли парубок з дівкою?

А він каже:

— Ба, йшли.

Той питається:

— Давно ж вони йшли?

Дід:

— Тоді, як оця пшениця сіялась.

Змій каже:

— Цю пшеницю вже пора косить, а їх учора не стало.

Та й вернувся назад. Зміїна дочка зробилась ізнов людиною, а той дід парубком, та давай утікати.

Прилітає Змій додому. Змія його питається:

— А що, не догнав? І нікого не зустрів на дорозі?

А він каже:

— Ба, ні! Зустрічав: дід стеріг пшеницю, а я його питавсь: чи не бачив, тут не йшли парубок із дівчиною? А він каже: ішли тоді, як оця пшениця сіялась, але ж та пшениця така, що пора косити, — так я і вернувсь.

Тоді Змія йому каже:

— Чом ти того діда й ту пшеницю не розірвав? То вони самі! Біжи вдруге за ними, та щоб доконче розірвав!

Летить Змій. Коли ті чують, що летить ізнов, аж земля реве, так дівка каже:

— Ей, летить ізнов! Зроблюся я монастирем, таким старим, от-от розвалиться, а ти — ченцем; та як буде він тебе питатися, чи не бачив таких-то — скажеш: «Бачив тоді, як оцей монастир будувався».

Так і зробили, щоб урятувалися від Змія. Після цього Змія побігла навздогін утікачам сама.

Ото біжить... Коли ті чують — аж земля реве і гаряча. Дівчина тоді каже йому:

— Ей, отепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою-окунем.

Зробила.

Прибігла Змія та й каже до тієї річки:

— А що, втекли?

Перекинулась зараз щукою, давай гонитися за тією рибою: що хоче вхопити, то окунь повернеться своїм пір'ям гострим до неї, то вона не візьме його. Гонилась, гонилась — так-таки не вловила та надумала всю воду з річки випити. Стала пити: пила-пила, напилась багато та й лопнула.

Ото тоді та дівка, що була рибою, каже тому парубкові, що був річкою:

Змія і річка.

*Художниця Валентина
Мельниченко*

— Тепер ми вже не біймось! Ходімо до твоєї господи; то ти підеш у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я поки наймусь у цім селі в кого-небудь.

*Напередодні весілля
випікають шишки, якими
могли прикрашати
коровай — обрядовий хліб,
що символізує багатство,
добробут і щастя
молодї сім'ї*

*Голубки.
Художниця Валентина
Мельниченко*

Ото він прийшов у хату, з усіма привітався та й думає собі: «Як же мені не поздоровкатися з дядьковою дитиною? Таж вони подумують щось погане про мене». Поцілував і дитину дядькову. Як поцілував, так і забув за ту дівку.

Ото побув пів року та задумав женитися. Йому порадили одну гарну дівку, щоб він її брав; він за ту й забув, що його врятувала від Змії, з іншою заручився.

От перед весіллям, увечері, кличуть на шишки молодичь. Прикликали і ту дівку, що він з нею втікав, — хоч її й ніхто не знав, що воно за дівка. Стали ліпити шишки; та дівка зліпила з тіста голуба й голубку та й пустила додолу, а вони стали живі.

Голубка й почала говорити до Голуба:

— А ти забувсь, як я за тебе луг викорчувувала й там пшеницю сіяла, а з тієї пшениці паляницю спекла, щоб ти до Змії відніс?

А Голуб каже:

— Забув, забув!

Потім знов Голубка каже:

— А ти забувсь, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб кораблі ходили до комор і щоб пшеницю ти продавав?

А він каже:

— Забув, забув!

Потім знов Голубка каже:

— А ти забув, як ми ходили вдвох за золотим зайцем? Ти й мене забув?

А Голуб каже:

— Забув, забув!

Тоді парубок згадав за ту дівку, — за цю-таки саму, що голуби поробила, та ту покинув, а з цією оженився. І тепер живе добре.

Особливості мови народної казки. Ти, напевно, помітив / помітила, що в казках часто використовується свідоме перебільшення характерних властивостей чи ознак певного предмета чи явища.

Це — *гіпербола*.

Гіпербола — художній прийом, який полягає в навмисному перебільшенні (*рис людини, властивостей та ознак певного предмета чи явища тощо*), із метою надання зображуваному виразності.

◆ Відшукай приклади гіперболи в казці.

1. До якого різновиду (*про тварин, героїко-фантастичні (чарівні) казки, соціально-побутові казки*) належить казка «Яйце-райце»?

2. За якими ознаками та визначив / визначила різновид цієї казки?

3. Як було покарано Мисливця за те, що він тричі цілив у беззахисного Орла? А яку винагороду отримав за те, що не пожалів для порятунку Орла своєї худоби?

◆ То якими є морально-етичні принципи українців?

4. Які звичаї та обряди українців зображено в казці? Яку б роль вони відігравали в житті народу? А якою є їхня роль у казці?

5. Відшукай у казці приклади схвалення винахідливості, сміливості та вміння боротися за справедливість.

6. Чому казка називається саме «Яйце-райце», а не «Війна птахів і звірів» або, скажімо, «Пригоди Мисливця та його сина»? Чи змінилося б твоє сприйняття твору, якби він мав іншу назву?

◆ Подумай, це добре чи погано, коли людина вміє вигадувати, фантазувати, творчо мислити?

◆ Дай розгорнуту відповідь на запитання, для яких професій здатність творчо мислити є необхідністю? Чому?

Морально-етичні принципи — основні правила, за якими живуть люди: справедливість, добро, працьовитість, повага, прагнення волі...

Символіка казки, відображення у ній світогляду українців, їхніх звичаїв та обрядів, морально-етичних принципів.

Умовно казку можна поділити на три частини: «Про Жайворонка й Мишу та війну між ними», «Про Орла та його спілкування з Мисливцем», «Як парубок виконував завдання Змії». Події казки розгортаються навколо конфліктів: звірів і птахів, Мисливця і Орла, Мисливцевого сина і Змії.

Відповідно та чи та вигадка, думка, ідея може умовно відбиватися у певних знаках, які називаються **символами**.

Для передання емоцій в інтернеті використовують **смайлики** — символи, що нагадують обличчя.

Символ — умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; розпізнавальний знак.

Символіка назви казки

Образ яйця є символічним не лише в українській, а й зарубіжній літературі.

Яйце — це першопочаток, творча сила, тобто те, що творить і перемагає. Велике значення яйце має в християнських традиціях — недарма люди оздоблюють великодні писанки.

А що ж означає слово «райце»? Можна припустити, що тут зашифровано слово «рай».

• *Спробуй знайти та пояснити інші символи казки*

1. Визнач реалістичні та фантастичні моменти в казці «Яйце-райце».
2. Об'єднайтеся в групи. Оберіть символи, які найчастіше використовують в українських та зарубіжних народних казках, і дослідіть їхнє значення для народів. Презентуйте свої проєкти однокласникам.
3. Чого навчає казка «Яйце-райце»?

ІВАН ФРАНКО

(1856 – 1916)

Шукай краси, добра шукай!
Вони є все, вони є всюди.

Іван Франко

Іван Франко народився на Львівщині, у селі Нагуєвичі, що в Дрогобицькому районі.

Мати майбутнього письменника, Марія Кульчицька, походила зі збіднілої шляхти. А батько Яків Франко був майстерним ковалем та дуже шанованою на селі людиною. Адже він жив за принципом: «З людьми і для людей». Іванкові батьки добре розуміли роль книжки в житті людини, тож прагнули дати синові гарну освіту. Іноді односельці навіть називали хлопчика «маленьким **мольфаром**¹» через незвичну для дитини його віку поведінку: часті відвідини лісу, небалакучість і самозаглибленість.

Мабуть, уже тоді в душі хлопчика йшла непомітна сторонньому оку, але величезна внутрішня робота, яка й допомогла йому згодом стати видатним письменником, науковцем і політиком. Іванко ріс, як усі сільські діти: допомагав батькам по господарству, рибалив, збирав гриби. Але найбільше малий любив бувати в батьковій кузні, куди сходилися сусіди й навіть замовники з інших сіл: той просив викувати сокиру, а той — оббити залізом колесо воза.

Ставши письменником, Іван Франко з величезною любов'ю описував батька, його робо-

Визнач за допомогою Google-карт, чи далеко від тебе розташована батьківщина Івана Франка.

¹*Мольфар* — чаклун, мудрець, маг.

«Батько-коваль»
І. Самотос, С. Мигаль.
Світлина Мар'яни
Матківської

ту та спілкування з людьми в кузні. І зізнавався, що вогонь, який іскрився під батьковим молотом, колись «маленький, рудоволосий хлопчина» зберіг у своєму серці на все життя...

Сам Іван Франко мав дочку та трьох синів. Родина обожнювала тварин. Коли письменник працював, десь із-під дивану могла вилізти черепаха, кімнатою поважно ходив лелека зі зламаним крилом, а в кутках морські свинки хрумкали капусту... Можливо, саме тоді Іван Франко і зауважував найменші деталі поведінки тварин, що згодом допомагало майстерно зображувати їх у творах. Адже Лис Микита в казках письменника має особливі характер і вдачу, як справжні-сінька людина...

Про Івана Франка, який із сільського, рано осиротілого хлопчини, завдяки своїй наполегливості та працьовитості, зумів стати одним із найвідоміших у світі українців, можна сміливо сказати: той, хто «через терни пройшов до зірок».

Визнач три найцікавіші, на твою думку, факти з біографії митця.

Біографія Івана Франка нагадує фільм голлівудського режисера: у житті письменника траплялися і пригоди, і детективні ситуації. Про його долю могла б розповісти кінострічка: як сільський хлопчик, утративши батьків ще підлітком, став видатним митцем, політиком, науковцем.

Іван Франко прожив неповних 60 років. За сорок із них написав 6000 творів. Це означає, що кожні два дні з-під пера письменника з'являвся новий твір. Іван Франко створив 220 окремих видань, щороку видаючи 5–6 книжок. Серед сучасних письменників таких титанів немає, а колосальна працездатність Франка просто вражає.

Іван Франко спочатку писав для власних дітей, а згодом твори завоювали серця тогочасної галицької дітвори й зараз не залишають байдужими маленьких читачів.

Передусім це «Ріпка» (1891), «Киця» (1891), «Суд святого Миколая» (1895) та казки зі збірки «Коли ще звірі говорили».

ФАРБОВАНИЙ ЛИС

Жив собі в однім лісі Лис Микита, хитрий-прехитрий. Скільки разів гонили його мисливці, цькували його хортами, ставили на нього капкани або підкидали йому отруєне м'ясо, нічим не могли його доконати. Лис Микита сміявся собі з них, обминав усякі небезпеки, ще й інших своїх товаришів остерігав. А вже як вибереться на лови — чи то до курника, чи до комори, то не було сміливішого, вигадливішого чи спритнішого злодія. Дійшло до того, що він у білий день вибирався на полювання й ніколи не вертався із порожніми руками. Незвичайне щастя та його хитрість зробили його страшенно гордим. Йому здавалося, що нема нічого неможливого для нього.

— *Що ви собі думаєте! — похвалявся він перед своїми товаришами. — Досі я ходив по селах, а завтра в білий день піду до міста і просто з базару курку вкраду.*

— *Ет, не говори дурниць, — умовляли його товариші.*

— *Що дурниць! Ану, побачите! — гарячував Лис.*

— *Побачимо або й не побачимо. Там собаки згряями по вулицях бігають. То вже хіба ти обернешся в блоху, щоб тебе не побачили й не роздерли.*

— *От побачите, і в блоху не перевернуся, і не розірвуть мене, — вів своє Лис і задумав завтра побігти до міста і з базару вхопити курку.*

Чи можна вважати Лиса Микиту особливим?

Прочитайте діалог, виокремлений курсивом.

Про яку рису характеру Лиса йдеться?

Чи можна цей діалог передати фразою «побилися об заклад»?

Пригадай, що таке **фразеологізм**.
Наведи приклади.

Але цим разом бідний Микита таки помилився.

Поміж коноплями та кукурудзою він безпечно заліз аж до передмістя; городами, перескакуючи плоти та ховаючися між яриною, дійшов аж на середину міста. Але тут біда. Треба було хоч на мить вискочити на вулицю, збігати на базар і вернутись назад. А на вулиці й на базарі крик, шум, гамір, вози скриплять, колеса гуркотять, коні гримлять копитами, свині кувічуть — одним словом, клекіт такий, якого наш Микита і в сні не бачив, і в гарячці не чув.

Але що робити? Наважився, то треба закінчити, що почав. Посидівши годин зо дві в бур'яні під плотом, він звик трохи до того гамору. Позбувшись першого страху та роздивившись потроху, куди й як найкраще бігти, Лис Микита набрався відваги, розбігся й одним духом скочив через пліт на вулицю. Вулицею йшло та їхало людей багато. Стояла курява. Лиса мало хто й запримітив, і нікому до нього не було діла. А Микита тому й рад. Знітився, скулився та ровом як чкурне просто на базар, де довгим рядом сиділи жінки, держачи в решетах та в кошиках на продаж яйця, масло, свіжі гриби, полотно, курей, качок і інші такі гарні речі.

Але не встиг він добігти до базару, коли йому назустріч біжить Пес, з іншого боку надбігає другий, а там бачить третього. Псів уже наш Микита не одурить. Зараз пронюхали, хто він, загарчали та як кинуться до нього. Наш Микита закрутився, мов муха в окропі: що тут робити? Куди дітися? Не довго думаючи, він шмигнув у найближчі одчинені ворота, а з воріт на подвір'я. Зіщулився тут і роздивляється, куди б його сховатися. А сам наслухає, чи не біжать Пси. Ого! Чутти їх! Уже близько! Бачить Лис, що на подвір'ї в кутку стоїть якась діжа. От він, не довго думаючи, скік у діжку та й сховався. Щастя мав, бо ледве він щез у діжі, коли прибігли цілою купою Пси, гавкаючи, гарчачи, нюхаючи.

— Тут він був! Тут він був! Шукайте його! — кричали передні.

Ціла юрба кинулася по невеликому подвір'ю, по всіх закутках гребуть, нюхають, дряпають — Лиса й сліду нема. Кілька разів підходили й до діжі. Але негарний запах, який ішов від неї, відганяв їх. Врешті, не знайшовши нічого, вони побігли геть. Лис Микита був урятований.

Урятований, але як!

У діжці, що так несподівано стала йому в пригоді, було більше як до половини синьої, густої, на олії розведеної фарби. Бачите, в тім домі жив маляр, що фарбував будинки, паркани та садові лави.

Завтра він мав фарбувати якийсь великий паркан і відразу розвів собі цілу діжку фарби та й поставив її в кутку на подвір'ї, щоб мати на завтра готову. Вскочивши в цей розчин, Лис Микита в першу хвилину пірнув у нього з головою і мало не задушився, але потім, діставши задніми ногами дна діжки, став собі так, що все його тіло було затоплено в фарбі, а тільки морда, така синя, трошечки стирчала з неї. Отак він виждав, поки минула страшна небезпека. Серце в бідолахи билосся сильно, голод крутив кишки, запах олії душив його, але що було робити! Добре, що живий. Та й то ще хто знає, що буде? Що, як надійде господар діжки і застане його тут?

Майже вмираючи зі страху, бідний Лис Микита мусив сидіти в фарбі тихо аж до вечора, добре знаючи, що коли тепер, у такому вигляді, з'явиться на вулиці, то вже не тільки Пси, а й люди кинуться за ним і не пустять його живого.

²Перелаз — спеціально облаштоване місце в огорожі, яке замінює хвіртку.

Аж коли смеркло, Лис Микита прожогом вискочив із свого незвичайного купелю, перебіг вулицю і, не помічений ніким, ускочив до садка. А звідси бур'янами, через перелази², через капусти та кукурудзи чкурнув до лісу. Довго ще тяглися за ним сині сліди, поки фарба не стекла трохи та не висохла.

Вже добре стемніло, коли Микита добіг до лісу, і то не з того боку, де була його хата, а з протилежного. Був голодний, змучений, ледве живий. Додому ще треба було бігти зо дві милі, але на це в нього не стало вже сили.

Тому, підкріпившись трохи кількома яйцями, які знайшов у гнізді Перепелиці, він ускочив у першу-ліпшу порожню нору, розгорнув листя, зарився в ньому з головою і заснув, справді як після купання.

Чи пізно, чи рано прокинувся він на другий день, цього вже в книгах не записано. Вставши од сну, позіхнувши смачно і сплюнувши тричі в той бік, де вчора була йому немила пригода, він обережненько, лисячим звичаєм, виліз із нори. Глип-глип! Нюх-нюх! Усюди тихо, спокійно, чисто. Заграло серце в Лисячих грудях.

«Саме добра пора на полювання», — подумав.

Знайди в цьому абзаці опис зовнішності Лиса Микити.

*Це його словесний **портрет**.*

Але в ту хвилину зиркнув на себе — лише-нік! Аж скрикнув бідолаха. А це що таке? З переляку він кинувся тікати, але сам від себе не втечеш. Зупинився і знову придивляється: та невже це я? Невже це моя шерсть, мій хвіст, мої ноги? Ні, не впізнає, не впізнає та й годі. Якийсь дивний і страшний звір, синій-синій, з препоганим запахом, покритий не то лускою, не то їжачковими колючками, а хвіст у нього — не хвіст, а щось таке величезне, а важке, мов довбня, і також колюче. Став мій Лис, оглядає те чудовище, що зробилося з нього, обнюхується, пробує обтріпатися — не може. Пробує обкачатися в траві — не може. Пробує дряпати з себе ту луску кігтями — болить, але не пускає. Пробує лизати — не йде. Побіг до калюжі, скочив у воду, щоб обмити фарбу, — де тобі! Фарба олійна, вночі у теплі засохла добре, не пускає. Роби, що хочеш, брате Микито!

Де не взявся Вовчик-братик. Ще вчора він

був добрим знайомим нашого Микити, але тепер, побачивши нечуваного синього звіра, всього в колючках та з таким здоровенним, мов із міді вилитим, хвостом, він аж завив з переляку, а отямившись, почав утікати, — ледве хлипає. Натрапив у лісі Вовчицю, далі Ведмедя, Кабана, Оленя — всі його питають, що з ним, чого він так утікає, а він тільки хлипає, баньки витріщив та знай тільки лепече:

— Он там... Он там... Он там... Ой, та й страшне ж! Ой, та й люте ж!

— Та що, що таке? — допитують знайомі.

— Не знаю... не знаю... Ой, та й страшне ж!

Що за диво! Зібралось навколо чимало звіра, заспокоюють його, дали води напиться. Мавпа Фрузя вистригла йому три жменьки волосся між очей і пустила на вітер, щоб так і його переполох розвіявся. Але де тобі, все дарма! Бачачи, що з Вовком біда, звірі вирішили йти усі разом у той бік, де показував Вовк, і подивитися, що там таке страшне. Підійшли до того місця, де все ще крутився Лис Микита, зиркнули собі та й кинулися врозтіч. Де ж пак! Такого звіра ні видано, ні чувано, відколи світ світом і ліс лісом. А хто там знає, яка в нього сила, які в нього зуби, які кігті і яка його воля?

Хоч і як тяжко турбувався Лис Микита своїм новим виглядом, а все-таки він добре бачив, яке враження справив його вигляд на Вовка та інших звірів.

«Гей, — подумав собі хитрий Лис. — Та це не погано, що вони мене так бояться. На цьому можна добре виграти. Стійте лишень, я вам покажу себе».

Прочитай вислови:

- Друг пізнається в біді.
- У страху очі великі.
- Ягоди одного поля.

Яке висловлювання (прислів'я чи приказка) доречно до цього епізоду? Відповідь обґрунтуй.

Чому Лис Микита викликав переляк у всіх звірів?

Яких знань не вистачало лісовим жителям, щоб розпізнати Лиса Микиту?

Чи можна назвати Лиса кмітливим? Чому?

Оптиміст — людина, яка в усьому намагається бачити позитив.

Песиміст — той, хто завжди помічає лише негатив.

Лис Микита — оптиміст чи песиміст?

Лис Микита обманює інших звірів.
Чи міг він чинити по-іншому?

І, піднявши вгору хвіст, гордо надувшись, він пішов у глиб лісу, де знав, що є місце, де сходяться всі лісові звірі. Тим часом поголоска про нового й страшного звіра розійшлася геть по всьому лісі. Всі звірі, що жили в тім лісі, хотіли хоч здалека подивитися на нового гостя, але ніхто не смів підступити ближче. А Лис Микита мов і не бачить цього, йде собі поважно, мов у глибокій задумі, а прийшовши на середину звіриного майдану, сів на тім пеньку, де звичайно любив сидіти Ведмідь. Сів і жде.

*Ілюстрація
до твору Івана Франка
«Фарбований Лис».
Художник Іван Пенік*

Не минуло й пів години, як навколо майдану насходилося звірів і птахів видимо-невидимо. Всім цікаво знати, що воно за проява, і всі бояться її, ніхто не сміє приступити. Стоять здалека, тремтять і тільки чекають хвилини, щоб дати драпака.

Тоді Лис перший заговорив до них ласкаво:

— Любі мої, не бійтеся мене. Приступіть ближче, я хочу вам щось дуже важливе сказати.

Але звірі не підходили, і тільки Ведмідь, ледве-ледве переводячи дух, запитав:

— А ти ж хто такий?

— Підступіть ближче, я вам усе розповім, — лагідно й солодко говорив Лис. Звірі трохи наблизилися до нього, але зовсім близько — не наважилися.

— Слухайте, любі мої, — говорив Лис Микита, — і радійте! Сьогодні рано святий Миколай виліпив мене з небесної глини, придивіться, яка вона блакитна. І, ожививши мене своїм духом, мовив: «Звіре Гостромисле! В звірячій царстві запанував нелад, несправедливий суд і неспокій. Ніхто там не певний за своє життя і своє добро. Йди на землю і будь царем звірів, заводь лад, суди по правді і не допускай нікому кривдити моїх звірів».

Почувши це, звірі аж у долоні сплеснули.

— Ой Господи! Так це ти маєш бути нашим царем?

— Так, дітоньки, — поважно мовив Лис Микита.

Нечувана радість запанувала в звіриній царстві. Зараз кинулися робити порядки. Орли та Яструби наловили Курей, Вовки та Ведмеді нарізали Овець, Телят і нанесли цілу купу перед нового царя. Він узяв часточку собі, а решту по справедливості розділив між усіма голодними. Знов радість запанувала, почувлися подяки. От цар! От добрий! От премудрий! Та за таким царем ми проживемо віки вічні, мов у бога за дверима!

Пішли дні за днями. Лис Микита був добрим царем, справедливим і м'якосердим, тим більше, що тепер не треба було самому ходити на лови, засідати, мордувати. Все готове, зарізане, навіть обскубане і обпатране приносили йому послужливі міністри. Та й справедливість його була така, як звичайно у звірів: хто був дужчий, той кращий, а хто слабший, то ніколи не вигравав справи.

Жили собі звірі під новим царем зовсім так, як і без нього: хто що зловив або знайшов, той їв, а хто не зловив, той був голодний. Кого вбили мисливці, той загинув, а хто втік, той радів, що живе. А проте всі були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього і ласкавого царя, а надто такого несхожого на всіх інших звірів.

Напишіть свій варіант цього епізоду.

Діяння і силу якого святого використав Лис Микита у своїй брехні?

Чому він це зробив?

Чи можна Лиса вважати розумним?

Як це жити *як у бога за дверима*?

Добери синоніми до цього фразеологізму.

Яких людей тобі нагадують жителі лісу?

Як жилося звірам з новим царем?

Чи могли звірі зрозуміти, що їх обманюють?

Назвіть один факт на підтвердження своєї думки.

Чи почувався Микита щасливим?

³Кантата — музичний твір урочистого характеру.

Що означає фразеологізм «корона на голові» або «впала корона»?

Прочитай виразно діалоги лісових мешканців та Лиса. Чи завжди за «медовими» словами — щирість?

І Лис Микита, ставши царем, жив собі, не тужив. Тільки одного боявся, щоб фарба не злізла з його шерсті, щоби звірі не пізнали, хто він є справді. Для того він ніколи не виходив у дощ, не йшов у гущавину, не чухався і спав тільки на м'якій перині. І взагалі він пильнував, щоб нічим не показати перед своїми міністрами, що він є Лис, а не звір Гостромисл.

Так минув рік. Надходили роковини того дня, коли він став царювати. Звірі надумали врочисто святкувати той день і справити великий концерт. Зібрався хор з Лисів, Вовків, Ведмедів, написали чудову **кантату**³, і ввечері після великих процесій, обідів і промов на честь царя хор виступив і почав співати.

Чудо! Ведмеді ревли басом, аж дуби тряслися. Вовки витягали соло, аж вуха в'янули.

Але як молоді Лисички в народних вбраннях задзявкотіли тоненькими тенорами, то цар не міг втриматися. Його серце було переповнене, його обережність заснула, й він, піднявши морду, задзявкав і собі по-лисячому.

Господи! Що сталося? Всі співаки відразу затихли. Всім міністрам і слугам царським відразу мов полуда з очей спала. Та це ж Лис! Простісінький фарбований Лис! Ще й паскудною олійною фарбою фарбований! Тъху! А ми собі думали, що він не знати хто такий! Ах ти, брехун! Ах ти, обманщик!

І, не згадуючи вже ні про його добродійства, ні про його хвалену мудрість, а люті за те, що давали йому дурити себе, всі кинулися на нещасного Микиту і розірвали його на шматочки.

Роль діалогів у розкритті характерів героїв

Хоч у казці «Фарбований Лис» Іван Франко не дає оцінку кожному героєві, ми все одно яскраво уявляємо і Вовка, і мавпу Фрузю, і інших мешканців лісу. Допомагають розкривати характери тварин діалоги.

А от хитрість Лиса Іван Франко підкреслює мовленням казкового персонажа («дітоньки», «любі мої», улесливими звертаннями).

1. Чи справедливою була кара звірів Фарбованому Лисові? Чому? (Якщо ти вважаєш, що не справедливою, то запропонуй свій варіант кінцівки казки).

2. Які людські риси, що притаманні героям твору «Фарбований Лис», автор засуджує? Чому?

3. Хто більше винен в обмані: Фарбований Лис, який ошукав звірів, чи вони самі? Доведи свою думку прикладами з тексту.

4. Лис сказав: «Це не погано, що [звірі] мене так бояться. На цьому можна добре виграти». То що саме він виграв, а що — програв?

5. Фарбований Лис прийшов до влади, пообіцявши припинити «несправедливий суд». Але за його царювання «справедливість була така, як звичайно у звірів: хто був дужчий, той кращий, а хто слабший, то ніколи не вигравав справи». А чи не стосується це й світу людей? Наведи приклади.

6. Якщо звірі «жили під новим царем зовсім так, як і без нього», то чому тоді «всі були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього і ласкавого царя, а надто такого несхожого на всіх інших звірів»? У чому ж полягала сила Фарбованого Лиса?

7. Чи змінилося твоє ставлення до Лиса після обговорення казки на уроці? Якщо так, то як саме?

Міркуючи над цими запитаннями, ти говориш про **проблеми, порушені у творі**: добро і зло, хитрість і підступність, уміння мислити критично й аналізувати, корисливість і наївність тощо.

А які ще проблеми порушено у творі?

◆ *Відшукай в інтернет-джерелах, що таке «медіаграмотність». Чи можна вважати, що героям твору «Фарбований Лис» Івана Франка бракує медіаграмотності?*

- ◆ Чому на одній із купюр зображено портрет Івана Франка? Про що це свідчить?

Особливості літературної казки, її відмінність від народної

Казки є найулюбленішими жанрами фольклору. Їх створювали як колективи людей (народ), а звідси й народна казка, так і окремі автори (авторська, або літературна казка).

Як і в народних, героями літературних казок є звірі, рослини, люди. Проте ці твори мають певні особливості.

Літературна казка — це авторський художній твір у прозовій чи віршованій формі, часто заснований на фольклорних джерелах, але відзначається оригінальністю.

Народна казка	Літературна казка
Анонімність	Наявність конкретного автора / авторів
Варіативність	Чітка фіксація тексту
Події розгортаються самопливом, без втручання автора	Відчутна присутність автора у творі, автор скеровує події, іноді є героєм твору
Персонажі зображені в загальних рисах	Персонажі зображені в індивідуальних рисах, автор звертає увагу на внутрішній світ, почуття, риси характеру
Прозова мова	Може існувати в прозі, у віршах, у драматичній формі
Обмежена кількість розлогіх описів	Розлогі описи як природи, так і місця подій, зовнішності персонажів

Кажуть, що домашні тварини завжди чимось схожі на свого господаря. Можливо, тому такими популярними є образи тварин у казках усіх народів світу.

Зараз також дуже популярними є мультфільми, де герої — тварини. Вони поведуться точнісінько так, як ми, тому в них упізнаємо людські риси: порядність і хитрість, працьовитість і лінь, хитрість і недалекоглядність.

♦ *Розглянь афішу. Чи подобаються тобі сучасні мультфільми про тварин? Які твої улюблені?*

Тваринний епос Івана Франка — мовою мультимедіа.

«Пухнасті бешкетники».

Мультфільм 2019 р.

Режисери — Мімі Мейнард,

Regina Welker, Ніна Уелс

♦ *Відшукай в інтернеті мультфільм «Лис Микита» за мотивами казки Івана Франка.*

«Лис Микита» — перший український багатосерійний анімаційний серіал, знятий після здобуття Україною незалежності. Його виготовлено на замовлення Всеукраїнського товариства «Просвіта» на кіностудії «Фрески» у 2005–2007 рр. Бюджет картини становив десять мільйонів гривень. Мультфільм транслювали в інших країнах, зокрема у Латвії, Угорщині, Польщі та Туреччині.

1. Які літературні казки ти читав / читала?

2. Презентуй прочитану літературну казку (на вибір) як схему чи малюнок.

КОРОТКИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИЧОК

- Акрівірш** — загадка, відгадку на яку можна прочитати за першими літерами кожного рядка.
- Гіпербола** — художній прийом, який полягає в навмисному перебільшенні (*рис людини, властивостей та ознак певного предмета чи явища тощо*), із метою надання зображуваному виразності.
- Епітет** — художнє означення.
- Загадка** — малий жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі, яке потребує відповіді (відгадки).
- Казка** — народний або авторський художній твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил.
Види казок: народна; авторська, або літературна.
Літературна казка — авторський художній твір у прозовій чи віршованій формі, часто заснований на фольклорних джерелах, але відзначений оригінальністю.
Основні ознаки казки: • казкові зачин і кінцівка; • повтори дій, слів і речень (часто *трикратність*); • наявність чарівних предметів; • використання магічних чисел 3, 7, 12.
- Конфлікт** — зіткнення протилежних сил. *Головний конфлікт* казки — це боротьба добра зі злом.
- Література** Слово «література» походить із латинської мови (від «*littera*» — «літера») і буквально означає «те, що написано літерами».
Художня література (мистецтво слова) — це сукупність написаних, надрукованих (і навіть усних) творів певного народу, епохи та всього людства.
Літературний твір — це текст, що належить до художньої літератури (фольклору): казка, вірш, оповідання, приказка, прислів'я, загадка тощо.
- Метафора** — це слово або словосполучення, яке переносить ознаки одного предмета чи явища на інші на основі подібності чи контрасту: *золота тарілочка* (сонце), *серце радіє*, *час летить* тощо.
- Приказка** — це жанр фольклору, стислий крилатий народний вислів, іноді — це вкорочене прислів'я, але без властивого йому повчання: *як рак на горі свисне; як сніг на голову* тощо.

- Прислів'я** — це жанр фольклору, короткий ритмічно організований вислів з повчальним змістом: *Життя без книжок — мов небо без зірок. Даремна праця — вудити без гачка і вчитися без книги.*
- Символ** — умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; розпізнавальний знак: *лев часто символізує силу, віслюк — упертість, сонце — життя, собака — відданість* тощо.
- Усна народна творчість (фольклор)** — це колективні (народні) твори, які передавали з уст в уста (в усній формі); **фольклором** називають колективну словесну творчість певного народу: *український фольклор, англійський фольклор, японський фольклор* тощо.
- Фантастичне** — це те, чого немає насправді, у реальності; щось вигадане, витворене уявою, фантазуванням людини: *розмова тварин, здатність людини перетворюватися на тварин, предмети* тощо.

Навчальне видання

КАЛИНИЧ Олеся Василівна,
ДЯЧОК Світлана Олександрівна

Науковий редактор
Юрій Іванович КОВБАСЕНКО

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

*Навчальний посібник для пілотних 5 класів НУШ
закладів загальної середньої освіти*

Частина I

**Схвалено для використання в освітньому процесі
в закладах загальної середньої освіти**

У виданні використані ілюстрації з інтернет-видань,
що розміщені у вільному доступі.

Підписано до друку 31.08.2021 р. Формат 60×84/8.

ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ТР №28 від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua, e-mail: tovaston@gmail.com